

УДК 378.013(330)

Євгенія Іванченко

доктор педагогічних наук,
професор кафедри вищої математики
та інформаційних технологій,
Одеський інститут фінансів
Українського державного університету
фінансів та міжнародної торгівлі

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ЗАСАДА СИСТЕМИ ІНТЕГРАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

У статті визначено сутність феномену «система інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів»; у межах системного підходу з'ясовано системотвірний чинник названої системи, в якості якого пропонується результат функціонування системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів – формування мультиплікативної компетентності майбутніх економістів.

Ключові слова: система, системний підхід, системотвірний чинник, система інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів, мультиплікативна компетентність майбутнього економіста.

В статье определена сущность феномена «система интегративной профессиональной подготовки будущих экономистов»; в рамках системного подхода установлен системообразующий фактор названной системы, в качестве которого предлагается результат функционирования системы интегративной профессиональной подготовки будущих экономистов – формирование мультипликативной компетентности будущего экономиста.

Ключевые слова: система, системный подход, системообразующий фактор, система интегративной профессиональной подготовки будущих экономистов, мультипликативная компетентность будущего экономиста.

The article presents the essence of the «system of integrativ professional preparation of future economists» phenomena; the system formative factor of the adopted system is offered within the framework of systems approach, as which the result of functioning of the system of integrativ professional preparation of future economists is set – forming future economist's multiplicative competence.

Key words: system, systems approach, system formative factor, system of integrative professional preparation of future economists, future economist's multiplicative competence.

У Концепції розвитку економічної освіти в Україні наголошується, що професійна підготовка сучасних економістів передбачає розуміння ними закономірностей формування та розвитку відтворювальних процесів на макро- та мікрорівнях, у взаємозв'язку з розвитком політичних, культурних та інших суспільних процесів [6, с. 4]. Тобто комплексний характер проблем, що постають сьогодні перед працівниками фінансової сфери, актуалізує формування в них у процесі професійної підготовки єдиної та цілісної картини світу за рахунок єдності методологічних засад, що дозволяють подолати розрізненість окремих наук і дати наукове обґрунтування принципів координації та кооперування наукових досліджень, застосувати загальнонаукові закони до конкретних знань. Професійна підготовка має забезпечити оптимальні умови для виховання гнучкого та багатогранного наукового мислення, різноманітних засобів сприйняття дійсності.

Вирішити названу проблему в сфері освіти фахівців галузі економіки та фінансів, на нашу думку, можливо за допомогою використання *системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів*, яка ґрунтується на перетворенні існуючої системи професійної підготовки майбутніх економістів за рахунок застосування ефекту інтегративності, обумовленого зовнішніми та внутрішніми інтегративними процесами.

Аналіз психологічних і педагогічних джерел свідчить про активні дослідження в напрямі реформування освіти фахівців галузі економіки та фінансів: формування окремих компетентностей економістів досліджували О. Гончарова, Л. Дибкова, Ю. Семенчук та ін.; організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх економістів розглядалася Е. Мірошніченко та ін.; методика вивчення окремих дисциплін у процесі навчання економістів досліджувалася Г. Дуткою, Л. Нічуговською, Г. Пастушок та ін.; окремі види, методи, засоби та форми навчання економістів пропонували використовувати Л. Медведєва, Т. Поясок, Л. Шипулина та ін.; питання неперервної освіти економістів вивчали О. Булавенко, В. Стрельников та ін.

Водночас, теоретичний аналіз наукових праць та практичного досвіду вищих навчальних закладів економічної освіти свідчить, що проблема створення системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів ще не була предметом спеціального дослідження.

Метою даної статті є визначення сутності феномену «система інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів» та з'ясування системотвірного чинника названої системи.

У світлі поставлених завдань, звернемося до трактування понять «система», «системний підхід». Основним джерелом для дослідження слугують довідникові видання, праці методологів і системологів П. Анохіна, В. Афанасьєва, Л. Берталанфі, І. Блауберга, Д. Кліра, Н. Кузьміної, В. Садовського, Е. Юдіна та ін. Визначаючи особливості педагогічної системи, ми спираємося на праці, А. Алексюка, В. Беспалька,

Б. Гершунського, Е. Карпової, Н. Кузьміної, З. Курлянд, В. Кушнір, О. Семенов та ін.

Зокрема, О. Семенов докладно проаналізувала поняття «система», і відзначила, що, незважаючи на давнину його виникнення та значну кількість його тлумачень (наприклад, В. Садовський [11] характеризує до 40 варіантів визначень вітчизняних і зарубіжних учених), загальноприйняте визначення цього терміна поки що відсутнє. Синтезуючи окремі дефініції, автор визначає *систему* – (від грецького *systema* – ціле, складене з частин; поєднання) як сукупність елементів, які знаходяться у відношеннях і взаємозв'язках один з одним і створюють визначену цілісність та єдність [12, с. 47].

Збір чи поєднання об'єктів, об'єднаних регулярною взаємодією або взаємозалежністю є система, визначає Д. Клір [15].

Р. Акофф та Ф. Емері під системою розуміють множину взаємопов'язаних елементів, кожний із яких пов'язаний прямо чи побічно з кожним іншим елементом, а дві будь-які підмножини цієї множини не можуть бути незалежними. Елементи системи утворюють повністю зв'язану множину, яку не можна розкласти на незв'язані підмножини. Виходячи з цього, систему не можна розкласти на незалежні підсистеми, хоча вона й може бути частиною більшої системи [2, с. 27].

Суттєве значення в методологічному відношенні для нашого дослідження мають положення науковця А. Саранова, який, зокрема, вказує на те, що:

1. Система – це цілісне утворення; вона складається з елементів, частин, які знаходяться в нерозривному зв'язку між собою, створюючи цим самим її структуру як ціле.

2. Система в структурному відношенні характеризується аспектом стану й аспектом руху, розвитку, динаміки.

3. Система як ціле характеризується своїми функціями, через які вона включається в більш складні системи. Породжує ці функції структура, яка обумовлює як функції системи в цілому, так і функції її частин та елементів.

4. Соціальні системи (в т. ч. педагогічні) характеризуються доцільністю, тобто прагненням до досягнення цілей.

5. Системі притаманна ієрархічність будови, яка залежить від ступеня взаємозв'язку її частин і елементів.

6. У системі розрізняють процеси функціонування та розвитку. Процеси функціонування відображають структуру стану, процеси розвитку – динамічну структуру [10, с. 4–5].

Окрім цього, зауважимо, що для соціальних систем, до яких належать освітні системи, характерна історичність, тобто в них наявні минуле, сучасне та майбутнє. Також наголосимо на тому, що виокремлення якогось елемента з системи порушує її цілісність, позбавляє певних властивостей аж до руйнування. Система має інтегративні

властивості, що не є простою сумою властивостей її компонентів.

Виходячи з вищезазначеного, під *системою інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів* (СІПП МЕ) ми розуміємо організовану, цілісну та ієрархізовану сукупність взаємопов'язаних та/або взаємодіючих компонентів, підпорядкованих формуванню мультиплікативної компетентності майбутнього економіста. Ця система є динамічною, цілеспрямованою, неврівноваженою, відкритою, нелінійною; може бути як керованою, так і самоорганізуючою. Основними властивостями СІПП МЕ є цілісність, ієрархічність та інтегративність.

СІПП МЕ локалізована в освітньому часі та просторі, а також відносно її альтернативних варіантів, відповідає попиту сучасного ринку праці, здатна мобільно реагувати на зміни в політичній, економічній та соціальній ситуації, на зміни в освіті, передбачає перспективний розвиток спеціальності. До побудови СІПП МЕ ми пропонуємо застосовувати системний, синергетичний, компетентнісний, особистісно орієнтований та ітеграційний підходи.

Традиційно для дослідження систем використовується системний підхід [4; 7; 12; 13 та ін.], під яким, зокрема М. Д'яченко та Л. Кандибович, розуміють методологічний принцип, що за своїм місцем в ієрархії рівнів методології науки виступає як ланка, що зв'язує філософську методологію і методологію спеціальних наук [5]. Цінність системного підходу як методології пізнання, на думку О. Семенов, полягає в тому, що він дозволяє вивчати об'єкт, явище в динаміці, «цілісності інтегративних властивостей об'єкта» (В. Садовський) [11, с. 5] або зв'язків між елементами об'єкту. В. Семиченко, коментуючи системний підхід, вказує, зокрема на те, що він виступає засобом розуміння складних багатофакторних відношень, які виникають усередині систем та в міжсистемній взаємодії, орієнтує на виокремлення прихованих, візуально й емпірично нерєєстрованих властивостей об'єктів, які входять до складу системи, на вивчення системних зв'язків [13, с. 9]. А. Лігоцький окреслює системний підхід як системний аналіз, застосування якого допомагає з'ясувати цілісність системи, дослідити її зміни у процесі розвитку, вивчити поведінку системи, зануреної в зовнішнє середовище, порівняти кілька систем, що виконують спільне завдання [7].

Л. Горбунова зазначає, що системний підхід має особливе значення у плані реформування будь-чого, зокрема, реформування національної освіти як єдиної системи та підсистеми в суспільстві та національній культурі. При такому підході вища освіта виступає не тільки завершальною ланкою традиційної системи освіти, а й найважливішим елементом розвитку людських ресурсів для будь-якої країни в цілому. Система вищої освіти сьогодні – це складна мережа державних і приватних навчальних закладів різних рівнів акредитації (університети, інститути, коледжі), центрів підвищення кваліфікації, дистанційного навчання та багато інших, завдання якої полягає в забезпеченні формування людського

потенціалу більш високого рівня ніж наявний, рівня, необхідного для розвитку [4, с. 248–249]. Також автор зауважує, що системний підхід дозволяє враховувати те, що вища освіта не тільки робить внесок у розвиток людського капіталу, але й виконує такі важливі функції, як формування гуманітарного і соціального капіталу, а також є важливим суспільним благом глобального масштабу.

Для системного підходу обов'язковим положенням є пошук і формулювання системотвірного чинника. Ця ключова проблема визначає як саме поняття системи, так і всю стратегію його застосування в дослідницькій роботі. Інакше кажучи, чи принесе користь конкретним наукам системний підхід, чи не принесе, залежатиме від того, наскільки успішно ми виокремимо системотвірний чинник і наскільки повно буде описано його операціональне значення для формування системи [3, с. 59]. Тільки за цієї умови ми можемо застосувати принципи системотворення для нашої системи.

Системотвірний чинник – це суб'єктивна потреба (задум), яку необхідно задовольнити за допомогою створення нової системи [9].

На процес створення системи впливає безліч чинників. Одні з них є головними, провідними для систем певного типу, інші є лише короткочасним імпульсом. Розрізняють зовнішні та внутрішні системотвірні чинники.

Зовнішні системотвірні чинники – це чинники середовища, які сприяють виникненню і розвитку систем; такі сили, які, сприяючи утворенню системи, в той же час виступають чужими для її елементів, не обумовлюються і не викликаються внутрішньою необхідністю до об'єднання. Природно, що вони не можуть відігравати головну роль у системотворенні і належать випадку. Але, будучи випадковими і зовнішніми відносно одиначної системи, ці системотвірні чинники можуть бути внутрішніми і необхідними в масштабі тієї системи, в яку розглядувана входить як частина або як елемент [1].

Зауважимо, що зовнішні чинники по-різному впливають на утворення системи з одних самих елементів: або елементи з'єднуються ударом, як при катастрофі, змінюючи свою форму і зміст, або один елемент впливає на інший лише «за допомогою дії на її умови, тобто на її вхід» [14], зберігаючи індивідуальну природу елементів, що взаємодіють, не зважаючи на те, що виникла нова система.

Внутрішні системотвірні чинники породжуються окремими елементами, що об'єднуються в систему, групами елементів або всією множиною. Суворо наукової класифікації внутрішніх системотвірних чинників ще не створено. Як такі виділяють, наприклад: диференціально-інтегральний процес, координаційно-субординаційний процес, індукцію, структуру, функціональні зв'язки тощо [1].

Кожна система (поки вона існує) повинна мати прямий і безпосередній контакт із системотвірним чинником і як тільки цей контакт

припиняється – система розпадається на підсистеми або елементи. Тому цей чинник повинен бути не зовнішнім, а внутрішнім стосовно систем, а також володіти глобальністю і нелокальністю, можливо навіть не тільки у просторі, але і в часі [8].

Системотвірним чинником може виступати мета: елементи системи об'єднуються і функціонують заради якоїсь певної мети. Реально мета виступає інтегратором у живій природі на високому рівні її розвитку. У соціальній системі мета є одним із провідних системотвірних чинників.

П. Анохін зазначає, що системотвірним чинником «усього живого на нашій планеті» [3, с. 75] є результат. Більш того, він звужує тип систем, де «працює» знайдена закономірність, до таких, які формують параметри результату «у вигляді певної моделі раніше, ніж з'явиться сам результат» [3, с. 76], ототожнюючи в такий спосіб «результат» і «мету», оскільки формування моделі результату та її реалізація – це є цілеспрямована діяльність.

Таке розуміння системотвірного чинника ми й візьмемо за основу в межах нашого дослідження. Виходимо з того, що всю діяльність системи, всі її можливі зміни можна цілком представити в термінах результату, що підкреслює його вирішальну роль у поведінці системи.

Наголосимо, що ми маємо за мету перетворити наявну практику освіти економістів на систему інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів. Системотвірним чинником для такої перебудови обираємо сформованість мультиплікативної компетентності майбутнього економіста (МКМЕ), як результат функціонування системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів. Під МКМЕ розуміємо сформовану систему економічних знань, практичних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій і взаємин, професійних та особистісних якостей, досвіду діяльності в фінансово-економічній та соціальній сферах, набутих у процесі пізнавальної діяльності, яка забезпечує здатність майбутнього економіста до професійної діяльності та життя у швидкозмінному суспільстві.

Побудова СІПІ МЕ підпорядкована отриманню певного рівня сформованості мультиплікативної компетентності майбутнього економіста, а недостатній рівень її сформованості може реорганізувати систему і створити нову, більш досконалу; є певний час на отримання результату (тривалість навчання); природно з'являється механізм отримання результату (інтеграція знань, практичних умінь, навичок, якостей, досвіду професійної та соціальної діяльності); визначаються критерії переконання системи в достатності одержаного результату (рівні сформованості МКМЕ).

Відтак, результат у вигляді сформованості мультиплікативної компетентності майбутнього економіста насправді може бути центральним чинником системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів; інструментом, що створює впорядковану взаємодію між всіма

іншими її компонентами.

Важливим наслідком включення результату як вирішального операціонального чинника системи є те, що відразу ж стає зрозумілими механізми включення компонентів до системи.

Отже, нами розкрито сутність феномену «система інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів». Виходячи з системного підходу, аналізу праць ситемологів, нами визначено системотвірний чинник зазначеної системи, в якості якого пропонуємо результат функціонування системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів – формування мультиплікативної компетентності майбутнього економіста.

Подальші розвідки вбачаємо у визначенні й теоретичному обґрунтуванні компонентів системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів; критеріїв ефективності її функціонування та їх показників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянов А. Н. Системное познание мира [Электронный ресурс] / А. Н. Аверьянов. – Режим доступа : http://odinvopros.ru/lib/averianov_01.php?mode=1&id=0
2. Акофф Р. О целеустремленных системах / Р. Акофф, Ф. Эмери ; [пер. с англ. ; под ред. И. А. Ушакова]. – М. : Сов. Радио, 1974. – 272 с.
3. Анохин П. К. Философские аспекты теории функциональной системы : избр. тр. / П. К. Анохин. – М. : Наука, 1978. – 400 с. : ил.
4. Горбунова Л. С. Мислення в інтеграційній культурі: імперативи та можливості освіти / Л. С. Горбунова // Нова парадигма. – Вип. 65. – Ч. 1. — К., 2007. – С. 246–252.
5. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь : личность образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – МН. : Хэлтон, 1998. – 399 с.
6. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України. – 2004. – № 6. – С. 4–5.
7. Лігоцький А. О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні (теоретико-методологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / А. О. Лігоцький. – К., 1997. – 42 с.
8. Луценко Е. В. Количественные меры возрастания эмерджентности в процессе эволюции систем (в рамках системной теории информации) [Электронный ресурс] / Е. В. Луценко. – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2006/05/pdf/31.pdf>
9. Меерович М. И. О терминологии функционально-системного подхода : материалы научно-методической (очно/заочной) конференции [«Триз-педагогика в системе непрерывного образования»], (Саратов, 29 марта 2005 г.) [Электронный ресурс] / М. И. Меерович. – Режим

- доступа : <http://triz.direktor.ru>.
10. Методология системного подхода в педагогике / А. М. Сидоркин. – М. : НИИОП АПН СССР, 1969. – Вып. 3(33). – 56 с.
 11. Садовский В. Н. Основания общей теории систем / В. Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 279 с.
 12. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Семенов Олена Миколаївна. – К., 2006. – 560 с.
 13. Семиченко В. А. Концепция целостности и её реализация в профессиональной подготовке будущих учителей (психолого-педагогический аспект) : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / В. А. Семиченко. – К., 1992. – 48 с.
 14. Эшби У. Р. Введение в кибернетику / У. Р. Эшби ; [пер. с англ.]. – [3-е изд.]. – М. : КомКнига, 2006. – 432 с.
 15. Klir G. J. An Approach to General System Theory G. J. / G. J. Klir. – New York : Van Nostrand Reinhold Company, 1969. – 323 p.